Analyzing the challenges of the islamic republic of iran's regional policy from the perspective of "Idea politics"

Reza Abedi Gonabad[*۱]

Fateme Daneshvar mohamadzadegan[۲]

Extended Abstract

۱. Introduction

in the literature of international relations, in recent decades, increasing attention has been focused on the role of ideas , norms and identity in foreign policy of countries and the area of regionalism .but so far the research did not provide a framework for analyzing the challenges of regionalism in islamic republic of iran. This lack highlights the need for research that can formulate Iran's regional policy in the form of a new concept called "idea politics" and analyze its challenges systematically. If we define the politics of geography or geopolitics as the study of power and competition between powers based on the possibilities that geography provides to actors, then "idea politics" can be defined as the study of power seeking or competition between powers based on the possibilities of ideology. The Islamic Republic has the necessary facilities to promote and support its ideology at the regional level. However, the regional policy of the Islamic Republic of Iran, as a concrete manifestation of the , idea politics faces challenges in practice. The ultimate goal of the research is to provide a coherent analysis of these challenges and the position of the idea politics in the regional policy of the Islamic Republic of Iran; an analysis that can pave the way for a discussion on possible strategies for reinterpreting and redefining this policy in the changing regional and international environment.

۲. Theoretical Framework

Classical analyses in international relations, which focus on the centrality of hard power, material interests, and geopolitical equations, are incapable of analyzing the actions of an actor like Iran, which considers itself to have a "normative mission" and a "distinctive ideological identity." The concept of ideal politics has a clear overlap with the normative power literature, suggesting that some actors seek to influence and shape their environment through the promotion of values, identities, and norms. But unlike classical idealism, it does not necessarily mean ignoring the realities of power, but rather a prioritization of the logic of ideas within the framework of power action. From this perspective, the regionalism of the Islamic Republic of Iran should be seen as an attempt to redefine the regional order based on the specific ideals of the Islamic Revolution, rather than simply a response to security threats. Its central components include: defining the self and the other based on values, promoting a discourse of resistance and solidarity, and critiquing liberal-Western hegemony in the region. Based on the theoretical framework of the idea politics, the challenges of the regionalism policy of the Islamic Republic of Iran can be analyzed as points of friction between the logic of ideas and the structural realities of the regional and trans-regional environment.

۳. Methodology

Despite the explanatory approach of some works in examining the obstacles and challenges of regionalism in the Islamic Republic of Iran, this research was conducted using an analytical-interpretive method and focusing on the concept of "idea politics.

۴. Results & Discussion

The regionalism of the Islamic Republic of Iran can be considered a clear example of the politics of the ideal, which is based on a combination of normative, identity, and strategic components. That is, ideological-revolutionary identity, norm-setting action in the regional environment, and confrontation with the dominant international order. Of course, this faces regional and trans-regional challenges. At the regional level, the

۱ Department of Law and political Science, Ne.C., Islamic Azad University, Neyshabur, Iran. (Corresponding Author)

Email: reza.abedigonabad@iau.ac.ir

۲PhD in Political Science (Iranian Issues), Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

Email: fa.daneshvarmuhammadzadegan@mail.um.ac.ir

confrontation between Iran and Saudi Arabia should be understood as a “normative competition” that goes “idea politics” beyond a traditional competition for power or influence, and is rooted in the conflict between two models of legitimization and identity formation. Turkish neo-Ottomanism can be considered an “identity-oriented and civilizational project” that has a different understanding of Islam, one that is pro-market, pro-Western, and pro-human rights, and that seeks to overshadow Iran’s normative influence. And the Zionist regime is the most obvious example of the “existential confrontation” with the “idea politics” of the Islamic Republic of Iran. The transregional challenges facing Iran’s regionalism from the perspective of “idea politics” represent a multi-layered siege. The liberal-democratic discourse seeks the universalism of the Western model in contrast to Iran’s alternative worldview. And the Iranophobic and Shiaphobic discourses seek to transform the Iranian project into an existential security threat in the narrative of rivals. Several solutions can be considered for these challenges: first, redefining the “idea politics” from the ideological to the normative-discursive level, second, separating idealism from sectarian confrontation, and third, institutionalizing the “idea politics”in the form of multilateral cooperation. These strategies can increase the cost of action against Iran for rivals. This solution manages the inherent tension between ideals and reality not by abandoning the ideal, but by making its implementation more intelligent.

۵. Conclusions & Suggestions

The findings of this study show that the challenges of the regionalism of the Islamic Republic of Iran cannot be explained simply by referring to geopolitical considerations or the competition of regional powers. The main innovation of this article is that it analyzes Iran’s regionalism not simply as a security act or reaction, but as an active attempt to redefine the foundations of legitimacy, identity, and order in the West Asian region. “idea politics” in the Islamic Republic of Iran operates in the midst of a complex field of regional and trans-regional challenges. These challenges are not a sign of the ineffectiveness of the idea politics, but rather the consequence of the entry of an alternative discourse into the field of competition between dominant orders. The response to these challenges is not to adjust the idea politics, but to make the strategies smarter. Therefore, confronting these challenges requires adopting intelligent, active, and multi-level strategies. In order for the idea politics to become an effective and attractive model of activism in the regional order. These strategies include: redefining the idea politics from the ideological level to the normative-discursive level, separating idealism from sectarian confrontation, and institutionalizing the idea politics in the form of multilateral cooperation. If the idea politics can transition to the stage of providing an operational and institutional model for the regional order, it will be able to reduce the severity of the challenges while maintaining its identity-building foundations and playing a decisive role in shaping the future normative political geography of West Asia.

Keywords: Idea Politics, Ideology, Iran, Islam, Region.

تحلیل چالش‌های منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران از منظر «سیاستِ آرمان»

رضا عابدی گناباد*[۱]

فاطمه دانشور محمدزاده‌گان[۲]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۰۲

چکیده

جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، سیاست منطقه‌گرایی خود را بر بنیانی متمایز از الگوهای مسلط سیاست خارجی در نظام بین‌الملل استوار کرده است؛ بنیانی که بیش از آن‌که مبتنی بر محاسبات صرف مادی و ژئوپلتیکی باشد، ریشه در مؤلفه‌های هنجاری، هویتی و آرمان‌گرایانه انقلاب اسلامی دارد. چنین رویکردی همواره با مجموعه‌ای از چالش‌های ساختاری و گفتمانی مواجه بوده که امکان تحقق کامل اهداف آن را با محدودیت همراه ساخته‌اند. هدف این نوشتار، تحلیل نظری چالش‌های سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران از منظر سیاستِ آرمان است. بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش آن است که: «چالش‌های سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران چگونه و در چه سطوحی، سیاستِ آرمان این کشور را در معرض تقابل و محدودیت قرار می‌دهند؟». در پاسخ، ضمن مفهوم‌پردازی سیاستِ آرمان به‌مثابه الگویی ایده‌محور در سیاست خارجی، چالش‌های پیش‌روی سیاست منطقه‌گرایی ایران در دو سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مورد تحلیل قرار می‌گیرند. این پژوهش با روش تحلیلی-تفسیری و با استفاده از روش کتابخانه‌ای و منابع برخط انجام شده است؛ لذا، در سطح منطقه‌ای، گفتمان اسلام‌گرایی عربستان سعودی با قرائت سلفی، نوعثمانی‌گرایی ترکیه به‌عنوان پروژه‌ای هویتی- تاریخی، و تقابل وجودی رژیم صهیونیستی با جمهوری اسلامی ایران، به‌مثابه کانون‌های اصلی تعارض با سیاستِ آرمان ایران بررسی می‌شوند. در سطح فرامنطقه‌ای نیز نفوذ گفتمان لیبرال دموکراسی غربی، در کنار سازوکارهای ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی، به‌عنوان ابزارهای گفتمانی مهار و تحدید نقش هنجاری ایران در منطقه تحلیل می‌گردند.

واژگان کلیدی: ایدئولوژی، ایران، اسلام، سیاستِ آرمان، منطقه.

۱. گروه حقوق و علوم سیاسی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: reza.abedigonabad@iau.ac.ir

۲. دانش‌آموخته دکتری، علوم سیاسی (مسائل ایران)، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

Email: fa.daneshvarmuhammadzadegan@mail.um.ac.ir

مقدمه

مؤلفه‌های قدرت ملی، موقعیت ژئوپلیتیک و ایدئولوژی به گونه‌ای است که به جمهوری اسلامی ایران نقش ممتازی در مسائل منطقه‌ای می‌دهد. به‌علاوه، نظریه‌پردازان بسیاری به موقعیت ژئوپلتیکی منحصربه‌فرد ایران در منطقه توجه داشته‌اند، به همین علت است که برخی قدرت‌های رقیب ایران، همواره به دنبال تعدیل نقش و نفوذ منطقه‌ای این کشور هستند و چالش‌ها و موانعی را در مقابل سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی به وجود می‌آورند. در ادبیات روابط بین‌الملل، طی دهه‌های اخیر توجه فزاینده‌ای به نقش ایده‌ها، هنجارها و هویت در سیاست خارجی کشورها و حوزه منطقه‌گرایی معطوف شده است. برای مثال، رویکردهای سازه‌انگارانه نشان داده‌اند که سیاست خارجی صرفاً محصول منافع مادی نیست، بلکه متأثر از باورها، ارزش‌ها و گفتمان‌های مسلط بر نخبگان سیاسی است. از این منظر برخی پژوهشگران، سیاست منطقه‌ای ایران را نوعی کنش هنجاری در برابر نظم لیبرال غربی دانسته‌اند که هدف آن بازتعریف قواعد مشروعیت و قدرت در منطقه غرب آسیاست. با این حال، حتی در این آثار نیز تمرکز اصلی اغلب بر پیامدهای امنیتی یا راهبردی رفتار ایران بوده و کمتر تلاش شده است تا یک چارچوب نظری ایده‌محور منسجم برای تحلیل سیاست منطقه‌ای ایران ارائه شود. این خلاء، ضرورت پژوهشی را برجسته می‌سازد که بتواند با بهره‌گیری از مفاهیم نظری موجود، سیاست منطقه‌ای ایران را در قالب مفهومی نو با عنوان «سیاستِ آرمان» صورت‌بندی و چالش‌های آن را به‌صورت نظام‌مند تحلیل کند. اگر سیاستِ جغرافیا یا ژئوپلتیک را مطالعه قدرت و رقابت قدرت‌ها بر اساس امکاناتی که جغرافیا در اختیار بازیگران قرار می‌دهد، تعریف کنیم؛ به همین نحو می‌توان سیاستِ آرمان را نیز مطالعه قدرت‌طلبی یا رقابت قدرت‌ها بر اساس امکاناتِ ایدئولوژی تعریف کرد. جمهوری اسلامی، امکانات و توانمندی‌های لازم را برای ترویج و پشتیبانی از ایدئولوژی خود در سطح منطقه دارد. انقلاب اسلامی ایران به دنبال احیای هویت اسلامی در منطقه و تقویت همبستگی میان مسلمانان بوده است. این هدف از طریق ترویج گفتمان مقاومت، مقابله با تفرقه افکنی، و تأکید بر اشتراکات مذهبی و فرهنگی پیگیری شده است. همچنین یکی از اهداف اصلی جمهوری اسلامی ایران، مقابله با نفوذ قدرت‌های استکباری به‌ویژه آمریکا در منطقه بوده است. این رویکرد شامل مخالفت با حضور نظامی خارجی، مقابله با تحریم‌ها و تلاش برای ایجاد نظم منطقه‌ای مستقل از غرب است. تشکیل محور مقاومت به رهبری ایران نمونه‌ای از این استراتژی است. بنابراین جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یکی از بازیگران تأثیرگذار در منطقه غرب آسیا، از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی رویکرد خاصی به منطقه‌گرایی اتخاذ کرده که با دیگر رویکردهای رایج در سطح بین‌الملل متفاوت و در بسیاری از موارد، متأثر از جهان‌بینی ایدئولوژیک و آرمان‌گرایانه انقلاب اسلامی است؛ در واقع، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چهار دهه گذشته، نه صرفاً بر پایه منافع مادی و ملاحظات ژئوپلتیکی، بلکه بر اساس ترکیبی از اهداف ایدئولوژیک، ارزش‌مدارانه و اصول‌گرایانه بنا شده است. این جهت‌گیری بر لزوم ایفای نقش فعال و الهام‌بخش در محیط منطقه‌ای تأکید دارد. از همین‌رو، سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران را نمی‌توان صرفاً در چارچوب الگوهای کلاسیک سیاست قدرت تحلیل کرد، بلکه باید آن را در بستر «سیاستِ آرمان» و مبانی ایدئولوژیک انقلاب اسلامی فهم کرد. با این حال، سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران با چالش‌های پیچیده و چندلایه‌ای مواجه بوده است که هم از درون محیط منطقه‌ای و هم از سطح نظام بین‌الملل بر آن تحمیل شده‌اند. این چالش‌ها نه تنها ظرفیت‌های ژئوپلتیکی و ژئواستراتژیک ایران را با محدودیت مواجه ساخته‌اند، بلکه بنیان‌های هنجاری و ارزشی سیاست خارجی آن را نیز به چالش کشیده‌اند. بر این اساس، پژوهش حاضر با روش تحلیلی- تفسیری به بررسی چالش‌های سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه سیاستِ آرمان، به‌مثابه یک چارچوب ایدئولوژیک و هنجاری، در تقابل با گفتمان‌ها و راهبردهای رقیب منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرارگرفته است. هدف نهایی پژوهش، ارائه تحلیلی منسجم از

این چالش‌ها و جایگاه سیاستِ آرمان در سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران است؛ تحلیلی که می‌تواند زمینه‌ساز بحث درباره راهبردهای ممکن برای بازخوانی و بازتعریف این سیاست در محیط متحول منطقه‌ای و بین‌المللی باشد.

۱- پیشینه پژوهش

در بررسی نقش و قدرت منطقه‌ای ایران برخی منابع بر مؤلفه‌های ژئوپلتیکی تمرکز داشته است. از جمله مکیندر ارتفاعات البرز به سمت شمال را جزء هارتلند یا قلب زمین می‌داند (Makinder, 1904). ماهان در نظریه قدرت دریایی برای ایران موقعیت گذرگاهی قائل است (Mahan, 1890). اسپایکمن، ایران را بخشی مهم از ریملند و موضوع رقابت دو قدرت زمینی و دریایی می‌داند (Spykman, 1944). کوهن، ایران را بخش مهم منطقه خاورمیانه می‌داند که می‌تواند منشاء تحول باشد (Cohen, 2010). از نظر هانتینگتن، ایران مرکز تمدن اسلامی است که اتحاد آن با تمدن کنفوسیوسی می‌تواند پایه‌های تمدن غرب را متزلزل سازد (Huntington, 1996). گراهام فولر، ایران را قبله عالم می‌دانست (Fuller, 1991). روبین معتقد است، یکی از مهم‌ترین تحولات اوایل قرن بیست‌ویکم در خاورمیانه ظهور ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای است (Rubin, 2014: ۲٤٥). در این چارچوب، برخی پژوهش‌ها سیاست خارجی و منطقه‌گرایی ایران را عمدتاً در قالب رقابت قدرت‌ها و الزامات محیط امنیتی تحلیل نموده‌اند (Talebi & Zakarian, 2015; Rubin, 2014).

اما در دسته‌ای دیگر از مطالعات، سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران از منظر ایدئولوژی و هویت مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش‌ها معمولاً بر نقش انقلاب اسلامی، گفتمان مقاومت و تقابل ایدئولوژیک با نظم لیبرال غربی تأکید دارند و سیاست خارجی ایران را واجد ابعاد هنجاری و ارزشی می‌دانند (Abedi Gonabad, 2017). با این حال، در اغلب این آثار، مؤلفه‌های ایدئولوژیک به‌صورت پراکنده و توصیفی مطرح شده و کمتر در قالب یک چارچوب نظری منسجم صورت‌بندی شده‌اند. برخی مطالعات نیز به بررسی چالش‌های منطقه‌ای ایران در تعامل با بازیگران مشخصی چون عربستان سعودی، ترکیه و رژیم صهیونیستی پرداخته‌اند. این آثار عمدتاً بر محورهایی نظیر رقابت فرقه‌ای، تعارض منافع ژئوپلتیکی، یا تهدیدات امنیتی تمرکز داشته و چالش‌های سیاست منطقه‌ای ایران را در قالب الگوهای کلاسیک سیاست قدرت توضیح داده‌اند. عابدی گناباد (Abedi Gonabad, 2025a) در کتاب بررسی سیاست خارجی ایران و چالش‌های منطقه‌ای با همسایگان، ضمن مرور تاریخی از سیاست خارجی ایران پس از انقلاب و سیاست همسایگی، به روابط ایران با هر یک از همسایگان اشاره داشته است. سپس به چالش‌های ژئوپلتیکی، امنیتی، اقتصادی، انرژی، هویتی، فرهنگی و مذهبی می‌پردازد و این چالش‌ها را نه تنها زاییده تاریخ و جغرافیا، بلکه متأثر از تحولات ساختاری و روندهای جهانی شده می‌داند. رومی (Rumi, 2023) ضمن ارائه اطلاعات دقیقی از کشورهای همسایه ایران، به ضرورت داشتن روابط حسنه با همسایگان و برخی چالش‌ها و موانع هم‌گرایی منطقه‌ای در غرب آسیا می‌پردازد. قهرمان‌پور (Ghahramanpour, 2015) ضمن تعریف و ارتباط هویت با سیاست و سیاست خارجی ایران، به چالش‌های ایجاد شده برای هویت جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. همچنین چالش‌های هویت کمالیستی، هویت صهیونیستی و پان عربی در ترکیه، اسرائیل و مصر مورد بحث قرار می‌گیرد. طاهری و غفوری (Taheri and Ghafouri, 2019) معتقدند سه گفتمان سلفی عربستان سعودی، گفتمان اخوانی ترکیه و شیعه انقلابی ایران در شکل دادن به منطقه مورد نظر باهم در حال رقابت هستند و مهم‌ترین نقاط اختلاف آن‌ها چگونگی مواجهه با اسرائیل و نقش و نفوذ قدرت‌های بیرونی از جمله آمریکا در منطقه است. علیزاده و مقیمی (Alizadeh, and Moghimi, 2024) به چالش‌های ژئوپلتیکی که سد مسیر همگرایی جمهوری اسلامی ایران شده است و چالش‌هایی که توسط بازیگران رقیب برای همگرایی منطقه‌ای ایران (آمریکا، عربستان و اسرائیل) ایجاد می‌شود، اشاره دارند. همچنین نقدی (Naghdi, 2022) مطلوبیت‌های جمهوری اسلامی ایران در نظم منطقه‌ای غرب آسیا را مطرح می‌کند. در نتیجه، اگرچه این پژوهش‌ها اطلاعات ارزشمندی درباره مصادیق چالش‌ها ارائه می‌دهند، اما کمتر به تحلیل این چالش‌ها از منظر یک منطق ایده‌محور یا آرمان‌گرایانه در سیاست خارجی پرداخته‌اند.

اگرچه برخی پژوهش‌ها درحوزه قدرت هنجاری بر این نکته تأکید دارند که برخی بازیگران، از طریق ترویج هنجارها و ارزش‌ها، به دنبال شکل‌دهی به نظم منطقه‌ای و بین‌المللی هستند (Manners, 2002). در حوزه منطقه‌گرایی نیز، مطالعات متعددی به بررسی منطقه‌گرایی هنجاری و هویتی پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که منطقه‌گرایی می‌تواند فراتر از همکاری‌های اقتصادی یا امنیتی، واجد ابعاد گفتمانی و ارزشی باشد. این پژوهش‌ها، منطقه‌گرایی را عرصه‌ای برای رقابت ایده‌ها و روایت‌ها میان بازیگران منطقه‌ای تلقی می‌کنند (Acharya, 2014). در ارتباط با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بخشی از ادبیات خارجی به تحلیل نقش ایدئولوژی، انقلاب اسلامی و گفتمان مقاومت پرداخته است. برخی پژوهشگران، سیاست منطقه‌ای ایران را نوعی کنش هنجاری در برابر نظم لیبرال غربی دانسته‌اند، که هدف آن بازتعریف قواعد مشروعیت و قدرت در منطقه غرب آسیاست. با این حال، حتی در این آثار نیز تمرکز اصلی اغلب بر پیامدهای امنیتی یا راهبردی رفتار ایران بوده و کمتر تلاش شده است تا یک چارچوب نظری ایده‌محور منسجم برای تحلیل سیاست منطقه‌ای ایران ارائه شود. آثار ذکر شده اگرچه ابزارهای نظری مهمی برای تحلیل سیاست ایده‌محور و هنجاری در اختیار می‌گذارد، اما این ابزارها به ندرت به‌طور مستقیم برای تحلیل چالش‌های سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران به کار گرفته شده‌اند. این خلاء، ضرورت پژوهشی را برجسته می‌سازد که بتواند با بهره‌گیری از مفاهیم نظری موجود، سیاست منطقه‌ای ایران را در قالب «سیاستِ آرمان» صورت‌بندی و چالش‌های آن را به‌صورت نظام‌مند تحلیل کند. با توجه به مرور ادبیات، می‌توان گفت که پژوهش حاضر در پی آن است که با عبور از تحلیل‌های صرفاً ژئوپلتیکی یا امنیت‌محور، سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران را در چارچوب یک الگوی ایده‌محور و هنجاری مورد بررسی قرار دهد. نوآوری اصلی این مقاله، مفهوم‌پردازی «سیاستِ آرمان» به‌عنوان یک چارچوب تحلیلی و به‌کارگیری آن برای تحلیل چالش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای سیاست خارجی ایران است؛ امری که در پیشینه پژوهش‌های داخلی و بین‌المللی تاکنون، کمتر به‌صورت منسجم انجام شده است.

۲- چارچوب نظری: سیاستِ آرمان در تحلیل سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران

پیش از ورود به اجزای تشکیل‌دهنده مفهوم «سیاستِ آرمان»، ضروری است توضیح داده شود که چرا این چارچوب نظری برای تحلیل سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران مناسب و ضروری است. تحلیل‌های کلاسیک در روابط بین‌الملل که بر محوریت قدرت سخت، منافع مادی محض و معادلات ژئوپلتیک متمرکزند، در تبیین کنش‌پذیری یک بازیگری مانند ایران که خود را واجد «رسالت هنجاری» و «هویت ایدئولوژیک متمایز» می‌داند، ناتوان می‌مانند. سیاست خارجی ایران در منطقه غرب آسیا را نمی‌توان صرفاً به‌عنوان واکنشی به تهدیدات امنیتی یا توسعه‌طلبی دیگر کشورها تقلیل داد. این سیاست، در بنیادی‌ترین سطح، نمایشی از یک «رقابت گفتمانی و هنجاری» است که در آن، ایران در پی بازتعریف قواعد، هنجارها و مشروعیت‌های حاکم بر نظم منطقه‌ای است. بنابراین، چارچوب «سیاستِ آرمان» ابزاری تحلیلی فراهم می‌کند تا این بُعد کیفی و ایده‌محور که در قلب کنشگری منطقه‌ای ایران نهفته است، در مرکز توجه قرار گیرد و تنش‌های ذاتی آن با واقعیت‌های محیطی بهتر درک شود.

۲-۱- سیاست خارجی فراتر از منطق مادّی: چرخش ایده‌محور در نظریه روابط بین‌الملل

در ادبیات کلاسیک روابط بین‌الملل، سیاست خارجی دولت‌ها عمدتاً بر اساس منطق منافع مادی، موازنه قدرت و الزامات ژئوپلتیکی تحلیل می‌شد؛ با این حال، از دهه ۱۹۹۰ به بعد، با گسترش رویکردهای سازه‌انگارانه، توجه فزاینده‌ای به نقش ایده‌ها، هنجارها و هویت در شکل‌دهی به رفتار دولت‌ها معطوف شد. سازه‌انگاری نشان داد که منافع ملی، نه امری از پیش داده، بلکه برساخته‌ای اجتماعی و گفتمانی است که در بستر باورها و ارزش‌های مسلط شکل می‌گیرد (Wendt, ۱۹۹۹). در این چارچوب، سیاست خارجی دیگر صرفاً واکنشی عقلانی به توزیع قدرت مادی نیست، بلکه بازتابی از درک کنشگران از

«خود»، «دیگری» و «نظم مطلوب» تلقی می‌شود. از این منظر، برخی دولت‌ها سیاست خارجی خود را نه فقط برای تأمین امنیت یا منافع اقتصادی، بلکه برای پیشبرد آرمان‌ها، ارزش‌ها و روایت‌های هنجاری خاص سامان می‌دهند.

۲-۲- مفهوم‌پردازی سیاست آرمان: سیاست خارجی ایده‌محور و هنجارساز

در امتداد این چرخش نظری، می‌توان از مفهومی تحت عنوان «سیاستِ آرمان» یاد کرد. سیاستِ آرمان به الگویی از سیاست خارجی اطلاق می‌شود که در آن:

۱- ایده‌ها و ارزش‌ها نقش محوری در تعریف منافع ملی دارند.

۲- کنش خارجی، واجد بار هنجاری و ارزشی است.

۳- هدف سیاست خارجی، صرفاً انطباق با نظم موجود نیست، بلکه بازتعریف مشروعیت، هنجارها و قواعد حاکم بر نظم منطقه‌ای یا بین‌المللی است.

این مفهوم، هم‌پوشانی روشنی با ادبیات قدرت هنجاری دارد؛ ادبیاتی که نشان می‌دهد برخی بازیگران از طریق ترویج ارزش‌ها، هویت‌ها و هنجارها، به دنبال اعمال نفوذ و شکل‌دهی به محیط پیرامونی خود هستند (Manners, ۲۰۰۲). سیاستِ آرمان، برخلاف آرمان‌گرایی کلاسیک، لزوماً به معنای نادیده گرفتن واقعیت‌های قدرت نیست، بلکه نوعی اولویت‌بخشی به منطق ایده‌ها در چارچوب کنش قدرت است.

۲-۳- مؤلفه‌های سیاستِ آرمان در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان نمونه‌ای بارز از سیاستِ آرمان دانست. این سیاست، از بدو شکل‌گیری، بر پایه ترکیبی از مؤلفه‌های هنجاری، هویتی و راهبردی بنا شده است. مهم‌ترین مؤلفه‌های سیاستِ آرمان در سیاست منطقه‌ای ایران عبارت‌اند از:

الف) هویت ایدئولوژیک- انقلابی: انقلاب اسلامی، سیاست خارجی ایران را از یک سیاست دولت‌محور کلاسیک به سیاستی هویت‌محور و آرمان‌گرا تبدیل کرد که در آن مفاهیمی چون عدالت، استقلال و نفی سلطه، جایگاه محوری دارند.

ب) کنش هنجارسازانه در محیط منطقه‌ای: این ویژگی بر امکانات صادراتی ایدئولوژی تمرکز دارد، یعنی چقدر یک ایدئولوژی می‌تواند فراتر از مرزها گسترش یابد و قدرت نرم ایجاد کند. حمایت از گفتمان مقاومت، مخالفت با اشغالگری، و تأکید بر همبستگی اسلامی، بیانگر تلاش ایران برای تأثیرگذاری هنجاری بر نظم منطقه‌ای است.

ج) تقابل با نظم مسلط بین‌المللی: این ویژگی نشان می‌دهد یعنی چقدر ایدئولوژی در برابر رقابت‌ها مقاوم است و می‌تواند امکانات دفاعی ایجاد کند. سیاستِ آرمان ایران، واجد سویه‌ای انتقادی نسبت به نظم لیبرال- غربی است و در پی ایجاد نوعی نظم بدیل یا حداقل کاهش هژمونی آن در منطقه غرب آسیاست. این مؤلفه‌ها، سیاست منطقه‌ای ایران را به عرصه‌ای برای رقابت گفتمانی و هنجاری با بازیگران دیگر تبدیل کرده‌اند.

۲-٤- نسبت سیاستِ آرمان و منطقه‌گرایی: منطقه به‌مثابه میدان رقابت ایده‌ها

در این چارچوب نظری، «منطقه‌گرایی» نه یک نظریه، بلکه سطح تحلیل و میدان کنش سیاستِ آرمان تلقی می‌شود. منطقه غرب آسیا، به دلیل تراکم هویتی، مذهبی و ژئوپلتیکی، بستر مناسبی برای بروز سیاست‌های ایده‌محور و رقابت‌های هنجاری است. مطالعات منطقه‌گرایی هنجاری نشان می‌دهند که مناطق می‌توانند عرصه شکل‌گیری نظم‌های بدیل بر اساس ارزش‌ها و هویت‌های مشترک باشند (Acharya, ۲۰۱٤). از این منظر، سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران را باید تلاشی برای بازتعریف نظم منطقه‌ای برمبنای آرمان‌های خاص انقلاب اسلامی دانست، نه صرفاً واکنشی به تهدیدات امنیتی. بر اساس چارچوب نظری سیاستِ آرمان، چالش‌های سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به‌عنوان نقاط اصطکاک میان منطق ایده‌ها و واقعیت‌های ساختاری محیط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تحلیل کرد. در این چارچوب بازیگران منطقه‌ای

رقیب، هر یک نماینده گفتمان یا نظم هنجاری متفاوتی هستند. چالش‌ها، صرفاً موانع عملی نیستند، بلکه تعارض‌های گفتمانی و هویتی محسوب می‌شوند و موفقیت یا ناکامی سیاست منطقه‌ای ایران، به میزان توان آن در مدیریت تنش میان آرمان و واقعیت وابسته است. این چارچوب نظری، مبنای تحلیل بخش‌های بعدی این جستار قرار می‌گیرد و این امکان را فراهم می‌آورد که چالش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران، نه به‌صورت پراکنده، بلکه در قالب یک منطق تحلیلی منسجم بررسی شوند. برای درک بهتر ارتباط بین مفاهیم کلیدی مطرح شده در این چارچوب نظری، نمودار مفهومی زیر ترسیم شده‌است:

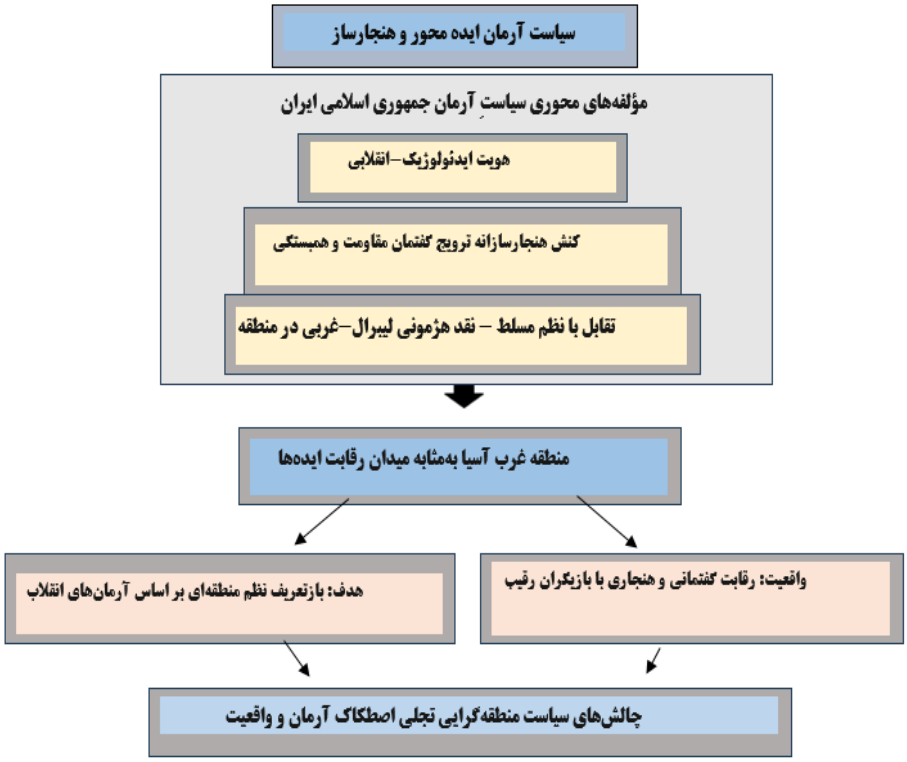

شکل ۱. چارچوب مفهوم

۳- چالش‌های منطقه‌ای از منظر سیاستِ آرمان

سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران، به‌عنوان تجلی عینی «سیاستِ آرمان»، در میدان عمل با چالش‌های ساختاری و گفتمانی متعددی مواجه است. این چالش‌ها صرفاً موانع عملیاتی یا رقابت‌های ژئوپلتیکی مرسوم نیستند، بلکه در سطحی عمیق‌تر، «نقاط اصطکاک» یک پروژه هنجاری- ایدئولوژیک با نظم‌ها و گفتمان‌های مسلط در منطقه غرب آسیا هستند. در این چارچوب، بازیگران اصلی منطقه‌ای نه فقط به‌عنوان رقبای سیاسی، بلکه به‌مثابه «نمایندگان گفتمان‌های بدیل» در تعریف هویت، مشروعیت و نظم مطلوب منطقه‌ای ظاهر می‌شوند. تحلیل این تقابل‌ها، هسته مرکزی فهم محدودیت‌ها و هزینه‌های سیاستِ آرمان ایران را تشکیل می‌دهد.

۳-۱- عربستان سعودی: از اسلام‌گرایی سلفی به عمل‌گرایی دولت‌محور

تقابل ایران و عربستان سعودی را باید فراتر از یک رقابت سنتی بر سر قدرت یا نفوذ، به‌عنوان یک «رقابت هنجاری تمام‌عیار» فهمید. این رقابت ریشه در تعارض دو الگوی مشروعیت‌بخشی و هویت‌سازی دارد که پس از انقلاب ۱۹۷۹ ایران شدت گرفت. در دهه‌های اولیه، این تقابل عمدتاً در قالب تعارض میان آرمان‌گرایی انقلابی شیعی ایران و اسلام‌گرایی سلفی-

وهابی عربستان، به‌عنوان متحد نظم لیبرال- غربی، متجلی می‌شد. مطالعات نشان می‌دهد که این رقابت، ماهیتی عمیقاً هویتی و ایدئولوژیک دارد، به طوری‌که هر دو نظام از روایت‌های اسلامی رقیب برای تحکیم مشروعیت داخلی و نفوذ خارجی خود استفاده می‌کنند. این «معضل ناهمخوانی هویت» باعث شده تا رقابت در عرصه‌های ایدئولوژیک به‌طور اجتناب‌ناپذیری به رقابت ژئوپلتیکی تبدیل شود (Shenna, 2016: 348).

با این حال، سیاست خارجی عربستان در دهه اخیر، به‌ویژه تحت رهبری محمد بن سلمان، دستخوش یک «گذار راهبردی» عمیق شده است. محور این گذار، تضعیف تدریجی پایه‌های ایدئولوژیک سنتی وهابیگری و جایگزینی آن با «ناسیونالیسم سعودی» مبتنی بر توسعه‌گرایی اقتدارگرا در چارچوب «چشم‌انداز ۲۰۳۰» است. در این الگوی جدید، اولویت با اهداف عملیاتی مانند تنوع‌بخشی اقتصادی، جذب سرمایه خارجی، و ایفای نقش رهبری در بلوک‌های اقتصادی و امنیتی نوظهور (مانند مشارکت احتمالی در پیمان‌های عادی‌سازی با اسرائیل) است. این تغییر، عربستان را از یک بازیگر صرفاً حامی اسلام سنتی (Dehshyar, 2015: 37) به یک «دولت- ملت عمل‌گرا» تبدیل می‌کند که مشروعیت خود را بیش از آن‌که از دین بگیرد، از وعده توسعه، ثبات و ارتقای جایگاه بین‌المللی می‌گیرد.

با وجود این گذار، سیاستِ آرمان ایران کماکان یک چالش هنجاری بنیادین برای عربستان محسوب می‌شود. گفتمان مقاومت، عدالت‌خواهی و نفی سلطه ایران، به‌طور مستقیم مشروعیت الگوی توسعه آمرانه و ائتلاف‌محور عربستان را زیر سؤال می‌برد. از منظر تهران، عربستان حتی در شکل مدرن‌شده خود، نماینده نظم وابسته به غرب و حافظ وضعیتی است که مستضعفان منطقه را به حاشیه رانده است. بنابراین، رقابت این دو، اکنون بیش از گذشته به «تقابل دو منطق حکمرانی» شبیه شده است: منطق آرمان‌محور و هویت‌ساز ایران در مقابل منطق توسعه‌محور و ثبات‌طلب عربستان. این تقابل، زمینه‌ساز اصطکاک در همه بحران‌های منطقه، از یمن و سوریه تا لبنان و عراق، باقی خواهد ماند.

۳-۲- ترکیه: نوعثمانی‌گرایی و بازتعریف هویت منطقه‌ای

سیاست منطقه‌ای ترکیه در دو دهه اخیر، به‌ویژه تحت حزب عدالت و توسعه، بر پایه گفتمان «نوعثمانی‌گرایی» شکل گرفته است. این گفتمان که احمد داوودااغلو از معماران اصلی آن بود که خواهان بازیابی نقش مرکزی ترکیه در فضای پیرامونی امپراتوری عثمانی سابق، شامل بالکان، قفقاز و خاورمیانه است. در چارچوب سیاستِ آرمان، نوعثمانی‌گرایی ترکیه را می‌توان «پروژه‌ای هویت‌محور و تمدنی» دانست که در عین استفاده از نمادهای اسلامی و تاریخی، در خدمت افزایش نفوذ ژئوپلتیک و ارتقای جایگاه دولت- ملت ترکیه است. این رویکرد، ترکیبی از «هویت‌گرایی ابزاری» و «عمل‌گرایی اقتصادی- امنیتی» است. «نوعثمانیسم» به‌عنوان ایدئولوژی، بر اساس گذشته به تصویر کشیده شده است و مجموعه‌ای از نگرش‌ها و دستورکار عملی را برای بازسازی ساختار جامعه و دولت، خصوصاً با توجه به نقش دین به مردم ارائه می‌دهد. در هسته اصلی این رفتارها و شیوه‌ها، احساس تعلق به امپراتوری برتری‌جو و مستقل عثمانی اسلامی است. مسلمان پارسا بودن، بزرگداشت عظمت عثمانی و تلاش برای قدرتمند ساختن مجدد ترکیه سه جنبه مهم از فهم محافظه‌کارانه کنونی نسبت به عثمانیسم است. گفتمان پنهان نوعثمانیسم، با تأکید بر تصوف و جنبه تساهلش در مقایسه با روایت‌های غالب اسلام، وهابیسم و تشیع، بازسازی اسلام را به‌عنوان اسلام عثمانی پیشنهاد کرد. گفتمان نوعثمانیسم، از فهم متفاوتی نسبت به اسلام برخوردار بود، درکی که طرفدار بازار، طرفدار غرب و طرفدار حقوق بشر است (Yavuz, 2023: 27).

رقابت ترکیه با ایران، برخلاف تقابل مستقیم ایران و عربستان، اغلب به شکل «رقابتی غیرمستقیم و چندوجهی» بر سر تعریف رهبری منطقه‌ای و نفوذ در حوزه‌های مشترک ظهور می‌کند. در حالی‌که ایران بر گفتمان «مقاومت ضدامپریالیستی و حمایت از محور شیعه» تأکید دارد. ترکیه با تکیه بر ابزارهای «قدرت نرم» (از جمله سریال‌های تلویزیونی، دیپلماسی فرهنگی و مدل توسعه اقتصادی)، «دیپلماسی فعال» و «توانایی نظامی متعارف»، در پی ایجاد شبکه‌های نفوذ مبتنی بر وابستگی‌های

اقتصادی و امنیتی است (Javadi Arjomand, 2013: 34-36). این تفاوت در ابزار و روایت، منجر به اصطکاک در بحران‌هایی مانند سوریه شده است؛ جایی که ایران بر حفظ دولت اسد به‌عنوان بخشی از محور مقاومت اصرار دارد، در حالی‌که ترکیه در دوره‌هایی از مخالفان دولت اسد حمایت کرده (Chaptay, 2019: 10) و نگرانی‌های امنیتی مرزی و جلوگیری از تشکیل یک کردستان خودمختار را دنبال می‌کند.

با این حال، این رقابت، ماهیتی مجموع- صفر ندارد و گاهاً بر اساس مصلحت‌گرایی تاکتیکی به «همکاری محدود» (مانند هماهنگی در برخی مسائل مربوط به عراق یا قفقاز) تبدیل می‌شود. چالش اصلی ترکیه برای سیاستِ آرمان ایران این است که مدل جذابیت‌محور و اقتصاد- بنیان آنتا، «جایگزینی عملی‌تر و کم‌هزینه‌تر» از آرمان‌گرایی انقلابی ایران برای برخی بازیگران منطقه ارائه می‌دهد و می‌تواند نفوذ هنجاری ایران را تحت الشعاع قرار دهد.

۳-۳- رژیم صهیونیستی: تقابل وجودی با سیاستِ آرمان

رژیم صهیونیستی بی‌تردید بارزترین مصداق «تقابل وجودی» با سیاستِ آرمان جمهوری اسلامی ایران است. این تقابل صرفاً یک اختلاف سیاسی یا رقابت امنیتی نیست، بلکه یک «برخورد تامّ هنجاری- ایدئولوژیک» بر سر ماهیت نظم منطقه‌ای، مشروعیت و حق حاکمیت است. از منظر سیاستِ آرمان ایران، مسئله فلسطین «هسته مرکزی هویت انقلابی» و عرصه اصلی کنش هنجارسازانه است. نفی مشروعیت رژیم صهیونیستی به‌عنوان محصول اشغالگری و حمایت همه‌جانبه (اعم از مالی، نظامی و سیاسی) از گروه‌های مقاومت مانند حماس و حزب‌الله، نه یک تاکتیک سیاست خارجی، بلکه «تکلیفی هویتی و آرمانی» است که از شعار «مرگ بر اسرائیل» تا عملیات‌های پیچیده نیابتی را دربرمی‌گیرد (Naghdi, 2022: 42; Rezaei, 2005: 149).

این موضع، اساس نظم امنیتی و هنجاری مورد نظر اسرائیل را به چالش می‌کشد (Yaghoubi, 2008: 170-171). اسرائیل، ایران را تهدیدی علیه «بقای خود» و «نظم امنیتی مبتنی بر برتری کیفی و اتحاد با غرب» در منطقه می‌داند. تقابل این دو، در سال‌های اخیر از حالت نیابتی به سمت «درگیری مستقیم‌تر» حرکت کرده است؛ از حملات به تأسیسات هسته‌ای ایران تا پرتاب موشک از خاک ایران به سمت اسرائیل. این تشدید تخاصم نشان می‌دهد که خط قرمزهای دو طرف به‌طور فزاینده‌ای درهم تنیده شده‌اند. چالش اسرائیل برای سیاستِ آرمان ایران چندبعدی است:

اولاً، چالش امنیتی- نظامی: اسرائیل دارای حمایت تکنولوژیکی و اطلاعاتی از کشورهای غربی و نیز حمایت بی‌چون‌وچرای آمریکاست و به‌طور مستمر توانایی‌های بازدارندگی و تهاجمی ایران را هدف می‌گیرد.

دوماً، چالش هنجاری- دیپلماتیک: اسرائیل با همکاری و حمایت رسانه‌های غربی، روایت ایران را به‌عنوان «حامی تروریسم» و «تخریب‌کننده ثبات» در مجامع بین‌المللی و در میان برخی دولت‌های عربی ترویج می‌دهد و فرآیند عادی‌سازی (پیمان ابراهیم) را پیش می‌برد که در تضاد مستقیم با گفتمان مقاومت ایران است.

سوماً، چالش وجودی: هرگونه درگیری گسترده با اسرائیل، بالقوه می‌تواند آتش جنگی طولانی را برافروزد و این «تنش ذاتی بین آرمان رادیکال و محاسبه عقلانی بقا» را به اوج برساند (Abulkhair, 2014: 216-217).

در نتیجه، اسرائیل نه تنها یک دشمن که «آینه تمام‌نمای تضاد آرمان ایران با نظم مسلط» است. مدیریت این تقابل، پرهزینه‌ترین و خطرناک‌ترین آزمون برای سیاستِ آرمان ایران به‌شمار می‌رود. در مجموع، چالش‌های منطقه‌ای پیش‌روی سیاست منطقه‌گرایی ایران، در چارچوب سیاستِ آرمان، ماهیتی چندسطحی دارند. این چالش‌ها همزمان «امنیتی- ژئوپلتیک»، «هنجاری- گفتمانی» و «هویتی- ایدئولوژیک» هستند. عربستان سعودی با الگوی عمل‌گرای توسعه‌محور، ترکیه با پروژه جذابیت‌محور نوعثمانی‌گرایی، و رژیم صهیونیستی با تقابل وجودی، هر یک به شیوه‌ای خاص «محدودیت‌های عینیت‌یافته آرمان‌گرایی ایرانی» را نشان می‌دهند. موفقیت یا ناکامی نسبی ایران در مدیریت این چالش‌ها، به توانایی آن در «ایجاد توازن پویا» بین پایبندی به آرمان‌های هویت‌بخش از یک سو، و

انعطاف‌پذیری تاکتیکی و مدیریت واقعیت‌های سخت قدرت از سوی دیگر بستگی دارد. این منطقه، عرصه نبرد ایده‌هاست و بقاء در آن مستلزم توانایی همزمان در «جنگ روایت‌ها» و «محاسبه هزینه‌ها» است.

جدول ۱. چالش‌های منطقه‌ای سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران از منظر سیاستِ آرمان

محور تحلیل	عربستان سعودی	ترکیه	رژیم صهیونیستی
منطق حاکم بر سیاست منطقه‌ای	عمل‌گرایی دولت‌محور و تثبیت‌محور و هویت‌سازی مبتنی بر ناسیونالیسم سعودی	نوعثمانی‌گرایی با هدف بازیابی نقش مرکزی ترکیه	امنیت‌سازی وجودی و هژمونیک
سطح تقابل با «سیاستِ آرمان» ایران	رقابت هنجاری بر سر مشروعیت و نظم مطلوب: الگوی توسعه‌محور و وابسته به غرب عربستان، در تعارض مستقیم با گفتمان مقاومت، استقلال و عدالت‌خواهی انقلابی ایران	رقابت در عرصه رهبری هویتی و جذب پیرامون: هر دو به دنبال ارائه «الگوی اسلامی» بدیل هستند	تقابل وجودی و هنجاری تمام‌عیار: هسته مرکزی «سیاستِ آرمان» ایران (نفی صهیونیسم) که اساس مشروعیت و امنیت اسرائیل را هدف می‌گیرد.
ابزارهای اصلی کنشگری	– قدرت مالی و انرژی – ائتلاف‌سازی با غرب و دولت‌های عربی محافظه‌کار – جنگ نیابتی – سرمایه‌گذاری در نهادهای دینی سلفی	– قدرت نرم – دیپلماسی اقتصادی و تجاری – مداخله نظامی محدود و حساب‌شده – میانجی‌گری	– برتری نظامی و فناوری بالا – عملیات اطلاعاتی و سایبری – لابی‌گری مؤثر در غرب – انزوای دیپلماتیک ایران و عادی‌سازی روابط با اعراب
مثال عینی بحران (بستر اصطکاک)	بحران یمن: ایران از انصارالله به‌عنوان «نماد مقاومت» حمایت می‌کند. عربستان، این گروه را تهدیدی برای امنیت جنوب خود و نشانه‌ای از گسترش نفوذ هنجاری ایران می‌داند.	بحران سوریه: ایران بر حفظ دولت اسد به عنوان بخشی از «محور مقاومت» اصرار داشت. ترکیه نگران تثبیت حضور کردها و نفوذ ایران در مرزهایش بود.	تضاد بر سر فلسطین و موجودیت اسرائیل: حمایت همه‌جانبه ایران از گروه‌های مقاومت (حماس، حزب‌الله) در مقابل تلاش اسرائیل برای تثبیت حاکمیت و عادی‌سازی روابط خود با جهان عرب.

منبع: تدوین نویسندگان

٤. چالش‌های فرامنطقه‌ای از منظر سیاستِ آرمان

در سطح فرامنطقه‌ای، سیاستِ آرمان جمهوری اسلامی ایران نه با یک رقیب واحد، بلکه با یک ساختار هنجاری- گفتمانی مسلط و پیامدهای عملی آن روبه‌روست. این چالش‌ها ماهیتی چندلایه دارند: از تقابل مستقیم با ایدئولوژی حاکم بر نظم بین‌المللی گرفته تا برساخته شدن در قالب گفتمان‌های امنیتی‌شده، و نهایتاً تبلور در قیود ساختاری مادی. تحلیل این چالش‌ها نشان می‌دهد که سیاست آرمان ایران در عرصه فرامنطقه‌ای، در میانه میدانی پیچیده از مقاومت گفتمانی، فشار امنیتی و محدودیت‌های اقتصادی عمل می‌کند.

٤-١- گفتمان لیبرال‌دموکراسی و تقابل هنجاری با سیاستِ آرمان

نظم بین‌المللی پساجنگ سرد، عمدتاً بر پایه هژمونی گفتمان لیبرال- دموکراسی بنا شده است. این گفتمان، خود را نه به‌عنوان یک انتخاب در میان سایرین، بلکه به‌مثابه الگوی جهان‌شمول و «پایان تاریخ» حکمرانی مطلوب معرفی می‌کند. لیبرال دموکراسی معمول‌ترین نظام سیاسی در غرب است. در این نوع مردم‌سالاری، آزادی نسبت به همه ارزش‌های سیاسی دیگر اولویت دارد؛ و قانون اساسی تا جایی مطلوب است که به حقوق افراد و سلایق آن‌ها دست‌اندازی نکند. چنین الگویی از دموکراسی هیچ ایدئولوژی و چهارچوبی برای اراده آزادانه افراد تحمیل نمی‌کند و با جدیت به توزیع قدرت و تفکیک قوا می‌اندیشد (Labibi, ۲۰۰۸: ۳۵-۳٦)، پس دموکراسی یک نظام حکومتی و لیبرالیسم یک نظام فکری است. با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران شاهد تقابل میان گفتمان لیبرال دموکراسی آمریکایی با گفتمان برآمده از انقلاب اسلامی ایران بودیم.

گفتمان لیبرال دموکراسی به دنبال تغییر سبک زندگی، حاکمیت ارزش‌های دموکراسی غربی، ارزش‌های اقتصاد مبتنی بر بازار و در نهایت سلطه سیاسی و امنیتی است. این مدل و جهان‌بینی که محصول همراهی دو بُعد لیبرالیسم و دموکراسی است، ماهیتی امپریالیستی، سلطه‌طلبانه و هژمونیک دارد. گفتمان لیبرال دموکراسی که پس از شکست فاشیسم و بعدها پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به‌عنوان گفتمانی جهانی در ابعاد سیاسی، اقتصادی و به‌ویژه فرهنگی آن به یکه‌تازی پرداخته است، به دنبال لیبرالیزه‌کردن، انباشت ثروت و حاکمیت الگو و سبک زندگی انسان‌محور و کاملاً ماتریالیستی در پهنه‌ای جهانی است (Abedi Gonabad, ۲۰۱۷: ۱۷۰۵).

گفتمان لیبرال دموکراسی غربی با محوریت آمریکا، به‌گونه‌ای مشخص و فراگیرتر پس از جنگ جهانی دوم، در قالب یک گفتمان، به‌دنبال هژمونی‌سازی در میان افکار عمومی، نخبگان و حاکمان کشورهای منطقه غرب آسیا بوده است. در فضای جدید آمریکایی‌ها و غرب به تدریج دشمن خود را اسلام انقلابی معرفی کردند؛ اسلامی که مانند مدل مدنظر انقلاب اسلامی ایران و رهبرانش، الزامات لیبرال دموکراسی غربی را به چالش می‌کشید و به دنبال صدور ارزش‌هایش در مقیاسی فراسرزمینی بود. جمهوری اسلامی ایران مخالف هر نوع نظم هژمونیک متکی به قدرت‌های فرامنطقه‌ای است؛ به‌ویژه آمریکا که تعارضات ساختاری و ایدئولژیک با آن دارد. کاهش پیوند بازیگران منطقه‌ای با آمریکا و دیگر قدرت‌های غربی و تلاش برای امنیت‌سازی بومی و خوداتکا از جمله مطلوبیت‌های جمهوری اسلامی ایران است (Naghdi, ۲۰۲: ٤۲)؛ همچنین چهار مؤلفه و شاخص «استکبارستیزی»، «شیعه‌گرایی وحدت‌گرا (تشکیل امت واحده اسلامی)»، «استقلال‌گرایی (استقلال‌خواهی)» و «ضدنظم‌گرایی مبتنی بر حمایت از محور مقاومت در برابر محور سازش» به‌عنوان مؤلفه‌های گفتمان جمهوری اسلامی ایران در منطقه به‌شمار می‌روند (Abedi Gonabad and Others, ۲۰۱۷) که ضدیت با گفتمان لیبرال دموکراسی دارد. در نتیجه، واشنگتن راهبردهای مقابله‌ای گوناگونی را در دولت‌های مختلف اعم از دموکرات و جمهوری‌خواه برای مهار، تغییر رفتار و سرنگونی نظام جمهوری اسلامی آزموده است. البته در چند دهه اخیر به‌ویژه در ابعاد اقتصادی، شاهد افول تدریجی هژمونی آمریکا به‌عنوان نماد لیبرال دموکراسی در سطح جهانی هستیم. یکی از علل رفتارهای رادیکال و تهاجمی دونالد ترامپ بر علیه ایران و حتی مشارکت تمام قد آمریکا در جنگ ۱۲ روزه میان رژیم صهیونیستی و ایران این مهم بود.

٤-۲- ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی: ابزارهای گفتمانی مهار سیاست آرمان

یکی از مؤثرترین مکانیسم‌های مهار سیاستِ آرمان ایران، تبدیل آن از یک پروژه هنجاری رقیب به یک تهدید امنیتی وجودی در گفتمان منطقه‌ای و بین‌المللی است. این فرآیند از طریق دو گفتمان درهم‌تنیده «ایران‌هراسی» و «شیعه‌هراسی» پیش می‌رود. گرچه خلیج فارس از نظر اقتصادی موقعیت برتری برای جمهوری اسلامی ایران در سیاست‌گذاری فراهم کرده است، اما تفاوت‌های فرهنگی، مذهبی و نژادی و وابستگی شدید کشورهای منطقه به غرب از یک سو و تبلیغات گسترده آمریکا در مورد ایران‌هراسی و انقلاب اسلامی برای منزوی کردن ایران از سوی دیگر، باعث ایجاد روابط نامتجانس بین آن‌ها شده و همواره با تنش همراه بوده است (sardashti and ahmadi, ۲۰۱٦: ۱۳٤). در خصوص شکاف‌های مذهبی میان شیعه و سنی، شاهد نقش مخرب غرب در دو «حوزه ترویج اسلام‌هراسی و تشدید گرایش‌های افراطی در میان برخی از مسلمانان» و «دمیدن بر اختلاف‌های شیعه و سنی در قالب شیعه‌هراسی و ایران‌هراسی» در سال‌های اخیر هستیم. قابلیت‌های ایران در حوزه‌های سنتی و نوین قدرت در مقیاس منطقه‌ای، به‌گونه‌ای است که این کشور را به‌عنوان یک گزینه بالقوه منطقه‌ای مطرح می‌کند. بنابراین نخستین عامل «نگرانی آنان از ایران» یا «در شکل حاد آن ایران‌هراسی»، قدرت ایران است (Barzegar and Ghasemi, ۲۰۱۳: ۱۷٦). شیعه‌هراسی و ایران‌هراسی اشاره به احساساتی دارد که در مخالفت یا دشمنی با سیاست‌ها، فرهنگ، جامعه، اقتصاد یا نقش بین‌المللی ایران شکل گرفته است. اگرچه پادشاه اردن، اصطلاح هلال شیعی را مطرح کرد اما در عمل آمریکایی‌ها با فضاسازی روانی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به دنبال بی‌اعتبارسازی سیاست‌های ایران و در نتیجه

محدودسازی این کشور هستند. این تصویرسازی ضدایرانی و ضدشیعی با بهره‌گیری از نشانه‌شناسی فرهنگی، درحال به‌روز شدن است. دو قطبی کردن و تفسیر فرقه‌گرایانه و قوم‌گرایانه از تحولات سیاسی منطقه برمبنای شکاف شیعه و سنی، برآمده از این تصاویر ذهنی است که در امتداد خطوط ایدئولوژیک و دیرپای تاریخی انجام می‌پذیرد. ایران‌هراسی همان فرصتی است که اسرائیل آگاهانه به دنبال استفاده از آن برای شکست حصر منطقه‌ای خود در بازی‌های استراتژیک منطقه‌ای است. اسرائیل با تکیه بر این ابزار به دنبال ایجاد شبکه‌ای از متحدان منطقه‌ای علیه ایران است. طرح ایده اتحاد دفاعی چهارجانبه میان اسرائیل، امارات، عربستان سعودی و بحرین با حمایت آمریکا در چند سال گذشته حکایت از محتمل بودن رخ دادن چنین سناریویی از سوی اسرائیل است (Alizadeh and Moghimi, ۲۰۲٤: ۲۲۱).

از آن‌جا که اهداف آمریکا، اسرائیل و برخی از دولت‌های عرب مقابله با نقش جمهوری اسلامی ایران در مهار بحران در سوریه و عراق است، این کشورها تلاش داشتند با مطرح کردن توهم هلال شیعی و راه انداختن جنگ میان شیعیان و اهل تسنن، به مقابله با قدرت منطقه‌ای ایران و نیروهای متحد این کشور بپردازند. به‌عبارت دیگر، هویت‌سازی ضدشیعه و ضدایرانی در منطقه، برای بازیگران فرامنطقه‌ای بیشترین نفع را داشته و سبب غفلت کشورهای غرب آسیا از اوضاع بحرانی منطقه به‌ویژه مسئله فلسطین شده است. آمریکا و اسرائیل سعی دارند تا ضمن معرفی نظام جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک نظام تروریستی، این کشور را تهدیدی علیه صلح بین‌الملل معرفی و موجب بی‌اعتمادی کشورهای منطقه به آن شوند (احمدی و سردشتی، ۱۳۹٤: ۵۵). این در حالی است که جمهوری اسلامی ایران و گفتمان منطقه‌ای مدنظرش، به دنبال شیعه کردن اهل سنت و یا ترویج ناسیونالیسم ایرانی نیست؛ زیرا ایران در میان کشورهایی عمدتاً اهل سنت و عرب قرار گرفته است و تبدیل ایران به هژمونی منطقه‌ای و آن‌چه که حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی و مقابله با سیاست‌های سلطه‌جویان غرب در غرب آسیا خوانده می‌شود، با توسل به نگرش‌های ایران‌گرایانه و شیعه‌گرایانه قابل دستیابی نیست. پیمان‌های «ابراهیم» و عادی‌سازی بین اسرائیل و برخی رژیم‌های عربی نیز با حمایت آمریکا صورت گرفت که هدف آن ایجاد یک جبهه متحد ضدایران و نادیده گرفتن کامل مسئله فلسطین بود. این روند عادی‌سازی، فشار بین‌المللی بر رژیم صهیونیستی را برای حل مسئله فلسطین کاهش داده است (Abedi Gonabad, ۲۰۲۵b). جدول زیر خلاصه‌ای از تأثیر چالش‌های فرامنطقه‌ای بر مؤلفه‌های سیاست آرمان را نشان می‌دهد:

جدول ۲. چالش‌های فرامنطقه‌ای سیاست آرمان

چالش فرامنطقه‌ای	ماهیت چالش	تأثیر بر مؤلفه‌های «سیاستِ آرمان» ایران
۱. تقابل با گفتمان لیبرال- دموکراسی	هنجاری- گفتمانی: جهان‌شمول‌انگاری الگوی غربی در تقابل با جهان‌بینی بدیل ایران	مشروعیت‌زدایی
۲. گفتمان‌های ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی	امنیتی- ادراکی: تبدیل پروژه ایران به یک تهدید امنیتی وجودی در روایت رقبا	انزواسازی و کاهش قدرت نرم

منبع: تدوین نویسندگان

چالش‌های فرامنطقه‌ای پیش‌روی سیاست منطقه‌گرایی ایران از منظر «سیاستِ آرمان»، نمایشگر یک محاصره چندلایه است. این محاصره تنها نظامی نیست، بلکه پیش‌تر و عمیق‌تر، گفتمانی، هنجاری و اقتصادی است.

۵. راهبردهای ممکن برای مواجهه با چالش‌ها در چارچوب «سیاستِ آرمان»

سیاستِ آرمان جمهوری اسلامی ایران در میانه میدانی پیچیده از چالش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای عمل می‌کند. رویارویی با این چالش‌ها نیازمند عبور از موضعِ صرفاً واکنشی یا تدافعی و اتخاذ راهبردهای هوشمند، فعال و چندسطحی

است. موفقیت در این مسیر، مستلزم بازتعریف، تفکیک و نهادینه‌سازی است تا سیاستِ آرمان از یک گفتمان انتقادی صرف به یک الگوی کنشگری مؤثر و جذاب در نظم منطقه‌ای تبدیل شود. سه راهبرد محوری در این زمینه عبارتند از: بازتعریف گفتمانی، تفکیک هویتی و نهادینه‌سازی کنشی.

۵-۱- بازتعریف سیاستِ آرمان از سطح ایدئولوژیک به سطح هنجاری- گفتمانی

تداوم و تأثیرگذاری سیاستِ آرمان در گرو توانایی ترجمه مفاهیم بنیادین آن به زبانی است که فراتر از مرزهای هویتی خاص، برای بازیگران مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی قابل‌فهم، اقناع‌کننده و کمتر تهدیدکننده باشد. مفاهیمی چون «مقاومت»، «عدالت» و «استقلال» باید در چارچوب هنجارهای پذیرفته شده روابط بین‌الملل مانند حق تعیین سرنوشت، عدالت بین‌نسلی، مقاومت در برابر اشغال، و حق توسعه بازتعریف شوند. این کار مستلزم یک دیپلماسی گفتمانی پیچیده است. برای مثال، گفتمان «مقاومت» می‌تواند بر جنبه‌های حقوق بشری و امنیت انسانی ظلم‌ستیزی هم تأکید کرد و ذیل چارچوب حق طبیعی دفاع در برابر تجاوز (ماده ۵۱ منشور ملل متحد) و مبارزه با تروریسم مورد پذیرش جهانی بگیرد. این رویه دست رقبا برای «امنیتی‌سازی» و معرفی این گفتمان به‌عنوان تهدیدی صرفاً ایدئولوژیک را می‌بندد.

۵-۲- تفکیک آرمان‌گرایی از تقابل فرقه‌ای

یکی از بزرگ‌ترین موانع در برابر گسترش نفوذ نرم سیاستِ آرمان ایران، تلاش دشمنان برای تقلیل آن به یک پروژه فرقه‌محور (شیعی) است. راهبرد مؤثر، فاصله‌گیری فعال و گفتمانی از این قرائت تقلیل‌گرا و تأکید قاطع بر مؤلفه‌های فرامذهبی و جهان‌شمول آن است. آرمان‌های عدالت‌خواهی، مقاومت در برابر سلطه خارجی، و استقلال، مختص یک مذهب یا قومیت خاص نیستند. تأکید بر دشمن مشترک (صهیونیسم، استکبار جهانی) به جای تأکید بر دوست مذهبی، محور این تغییر است. این تغییر، گفتمان حریف (عربستان سعودی) را تضعیف کرده و پایگاه حمایتی منطقه‌ای و بین‌المللی ایران را گسترش می‌دهد.

۵-۳- نهادینه‌سازی سیاست آرمان در قالب همکاری‌های چندجانبه

اثربخشی و ماندگاری سیاستِ آرمان در گرو توانایی خروج از حالت «کنش تک‌جانبه انقلابی» و «مشارکت در ساخت نهادها و ترتیبات منطقه‌ای» است. نهادینه‌سازی، سیاست آرمان را از سطح شعار و حمایت از گروه‌های پراکنده، به سطح تعریف قواعد بازی، ایجاد هنجارهای پایدار و شکل‌دهی به ساختارهای منطقه‌ای ارتقاء می‌دهد. این راهبرد مستلزم فعالیت دیپلماتیک سازنده برای مشارکت یا حتی ابتکار عمل در ایجاد پلتفرم‌های همکاری چندجانبه در حوزه‌های امنیتی، اقتصادی و فرهنگی است؛ و هدف، تبدیل شدن از یک بازیگر خارج از نظم به یک بازیگر تعریف‌کننده نظم است. در بُعد اقتصادی، تبدیل گفتمان «اقتصاد مقاومتی» به پروژه‌های همکاری منطقه‌ای در حوزه انرژی، ترانزیت و تجارت، نمونه دیگری از این نهادینه‌سازی است. راهبردهای پیش‌رو، سه محور گفتمان، هویت و کنش را هدف می‌گیرند. موفقیت در گرو درک این نکته است که این راهبردها نه حذف‌کننده، بلکه مکمل یکدیگرند. در نهایت، پیاده‌سازی همزمان این راهبردها می‌تواند هزینه اقدام علیه ایران را برای رقبا افزایش دهد و فضای مانور آن را گسترش دهد که این امر، تنش ذاتی بین آرمان و واقعیت را نه با کنار گذاشتن آرمان، بلکه با هوشمندانه‌تر کردن عمل به آن مدیریت می‌کند.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که چالش‌های سیاست منطقه‌گرایی جمهوری اسلامی ایران را نمی‌توان صرفاً با ارجاع به ملاحظات ژئوپلتیکی یا رقابت قدرت‌های منطقه‌ای تبیین کرد. تحلیل حاضر با تکیه بر چارچوب نظری «سیاستِ آرمان»، نشان داد که آن‌چه سیاست منطقه‌ای ایران را در معرض فشارهای مستمر و چندلایه قرار داده، ماهیت هنجارساز، ایده‌محور و بدیل‌آفرین آن است. نوآوری اصلی این مقاله در آن است که سیاست منطقه‌ای ایران را نه صرفاً به‌عنوان کنشی واکنشی یا

امنیتی، بلکه به‌مثابه تلاشی فعال برای بازتعریف مبانی مشروعیت، هویت و نظم در منطقه غرب آسیا تحلیل می‌کند. چالش‌های پیش‌روی این سیاست در دو سطح ساختاری ظاهر می‌شوند: در سطح منطقه‌ای، این سیاست در رقابتی هنجاری با گفتمان‌های مسلط عمل‌گرایی دولت‌محور عربستان، نوعثمانی‌گرایی ابزارمدار ترکیه و امنیت‌سازی هژمونیک رژیم صهیونیستی قرار دارد. در سطح فرامنطقه‌ای نیز با هژمونی گفتمان لیبرال- دموکراسی، گفتمان‌های امنیتی‌ساز ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی و در نهایت فشارهای ساختاری تحریم و انزوای اقتصادی مواجه است. با این حال، این چالش‌ها نه نشانه ناکارآمدی ذاتی سیاستِ آرمان، بلکه پیامد طبیعی ورود یک گفتمان بدیل به میدان رقابت نظم‌های مسلط است. پاسخ به این چالش‌ها، نه در تعدیل آرمان‌ها، بلکه در هوشمندسازی راهبردها نهفته است. همان‌گونه که در این مقاله تشریح شد، امکان مواجهه مؤثر در گرو به‌کارگیری راهبردهای ترکیبی است: بازتعریف گفتمانی آرمان‌ها در قالب هنجارهای جهان‌شمول، تفکیک هویتی پروژه ایران از تقلیل‌گرایی فرقه‌ای، و نهادینه‌سازی کنشی آن از طریق مشارکت در ترتیبات چندجانبه منطقه‌ای. این راهبردها می‌تواند هزینه امنیتی‌سازی سیاست ایران را برای رقبا افزایش داده و فضای مانور و جذابیت آن را گسترش دهد. در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت که تداوم و تأثیرگذاری سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، منوط به توانایی آن در مدیریت خلاقانه تنش ذاتی بین آرمان و واقعیت است. چنان‌چه سیاستِ آرمان بتواند به مرحله ارائه الگوی عملیاتی و نهادی برای نظم منطقه‌ای گذار کند، خواهد توانست ضمن حفظ بنیان‌های هویت‌ساز خود، از شدت چالش‌ها کاسته و سهمی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به جغرافیای سیاسی هنجاری آینده غرب آسیا ایفا نماید.

Reference

- Abedi Gonabad, R. Fayaz, E, & Naderi, A. (2017). Review of Discourse Components of Ialamic Republic of Iran in the Middle East. Journal of Politics and Law. http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/view/72148html(Access:28May2018).105-115
- Abedi Gonabad, R. (2017). The Islamic Republic of Iran's Discourse in the Middle East and the Challenges Ahead. PhD Thesis in Cultural Policy, Mashhad, Imam Reza International University (AS). (in persian)
- Abedi Gonabad, R. (2010). Obstacles to Turkey's Accession to the European Union. Master's Thesis in Political Science, Mashhad, Islamic Azad University. (in persian)
- Abedi Gonabad, R. (2025a). A Study of Iran's Foreign Policy and Regional Challenges with Neighbors. Qom: Farzanegan Danesh. (in persian)
- Abedi Gonabad, R. (2025b). Greater Israel; The Western Hegemonic Project in West Asia. International Relations Think Tank. (in persian)
- Asgari, M. (2003). Regionalism and the Regional Security Paradigm. Political-Economic Information, 17(187&188), 54-63. (in persian)
- Abrahamian, Y. (2010). History of Modern Iran. Translated by Mohammad Ebrahim Fattahi. Tehran: Nay Publishing House. (in persian)
- Abulkhair, A. (2014). The Islamic Revolution of Iran from Revolution to Government. translated by Ahmad Naderi and Alireza Tagati. Qom: Maarif Publishing. (in persian)
- Ahmadi, H. & Sardashti, F. (2016). Iran's foreign policy and the challenges presented regarding ECO. International Relations Research, 1(16), 43-72.
- Ahmadian, H. (2016). Change in the Regional Policy of Saudi Arabia; Achievements of King Salman. Foreign Relations Quarterly. 8(32), 97-122. (in persian)
- Alizadeh, A. & Moghimi, S. (2024). Geopolitical Challenges of the Regionalism of the Islamic Republic of Iran in West Asia. International Relations Studies, 14(1).211-231. (in persian)
- Azghandi, A. & Aghaalikhani, M. (2013). the regional grounds of disintegration between iran and saudi arabia (2005-2011). Politics Quarterly, 43(2), 225-243 (in persian)
- Barzegar, K. (2015). The I.R of Iran's Foreign Policy in the Middle East. Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications. (in persian)
- Barzegar, K. & Ghasemi, M. (2013). Israel's Existential Threat Strategy and Iran's National Security. Quarterly Journal of Foreign Relations, 5(1). 69-177. (in persian)
- Breacher, M. & Wilkenfeld, J. (2003). The Crisis of Conflict and Instability. translated by Ali Sobhedel, Tehran: Strategic Studies Research Institute. (in persian)
- Chaptay, S. (2019). Erdogan's Empire; Turkey and Middle East Politics. translated by Hamid Hashemi-Kohnadani, Tehran: Kola-Poshti Books. (in persian)
- Cohen, S. (2010). Geopolitics: The Geography of International Relations, lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Dehghani Firouzabadi, J. (2007). The Necessity and Requirements of Regionalism in Achieving Regional Preeminence of the Islamic Republic of Iran. Strategic Attitude, 8(87), ۵۷-۸۸. (in persian)
- Dehshyar, H. (2015). Saudi Arabia: A Developmental Activist. Quarterly Journal of Political and Economic Information, 30(302), 41-66. (in persian)
- Ghahramanpour, R. (2015). Identity and Foreign Policy in Iran and the Middle East, Tehran: Rosen Publishing. (in persian)

- Hassanzadeh, Amoli, (2016). Salafi-Takfiri Discourse and Security in the Middle East. Master's Thesis, Allameh Tabatabaei University. (in persian)
- Fuller, G. (۱۹۹۱). The center Of The Universe: The Geopolitics Of Iran. Westview Press.
- Fulton, J. (۲۰۲۱). China between Iran and the Gulf Monarchies. Middle East Policy, 28(3-٤), ۲۰۳-۲۱٦.
- Hemmati, M. Hadian, E. Samadi, A. H. & Sadraei Javaheri, A. (2022). The Impact of Economic Sanctions on Real Exchange Rate Misalignment in Iran. Iranian Journal of Economic Studies, 11(1), 223-245. (in Persian)
- Huntington, S. (1996). The Cash of Civilization And Remaking Of World Order. newyork: simon and schuster.
- Javadi Arjomand, M. (2013). Foreign Relations of the Islamic Republic of Iran with Neighboring Countries (1978-2۰۱۸), Tehran: Mizan Publishing.
- Kazemi, A. (۲۰۰٦). Pan-Turkism and Pan-Azerism: Foundations, Goals and Results, Tehran: Abrar Contemporary Cultural Institute of International Studies and Research, Tehran. (in persian)
- Karimipour, Y. & Kamran, H. (2002). Globalization, Regionalism and Nation-States. Quarterly Journal of Geographical Research, 34(42), 39-47. (in persian).
- Kazemi, A. (1994). International Relations in Theory and Practice, Tehran: Qoms Publishing. (in persian).
- Lebel, J. (2004). Turkish Airlines: An International Strategic Tool for Turkey, translated by Reza Abedi Gonabad, Mashhad: Tanin Qalam. (in persian)
- Labibi, M. (2008). Liberal Democracy: An Unfinished Wish; A review of the theories raised in the context of liberal democracy, Tehran: Nikad Afkar Publishing. (in persian).
- Mackinder, H. j. (1904). The Geopolitical Pivot Of History In The Geographical Journal, vol 23.
- Mahan, A. (1890). The Influence of Sea Power upon History: Little, Brown and Co.
- Mousavi, M. A. (۲۰۰۹). Globalization and Regionalism: Separation or Convergence. International Journal of Foreign Relations, 1(3), 119-138. (in persian)
- Mousavi, M. & Bakhshi Taliani, R. (2012). The Impact of Ideological Issues on Saudi Arabia's Foreign Policy Towards Iran from 2003 onwards. Journal of Political and International Research, Islamic Azad University, Shahreza Branch, 11(26), 61-100. (in persian)
- Mosalinezhad, A. (۲۰۱٦). Policymaking of Regional Balance in the Situation of Iran and Saudi Arabia. Journal of the Faculty of Law and Political Science, 46(4), 1067-187. (in persian)
- Naghdi, J. (2022). Identifying and Prioritizing the Effective Factors in the Islamic Republic of Iran's Achievement of a Desirable Regional Order (West Asia) in the Defense-Security Field. Journal of Interdisciplinary Studies of Strategic Knowledge, 12(49), 29-54. (in persian)
- Pollack, Kenneth (۲۰۱٥). The Dangers of the Arab Intervention in Yemen. Washington DC: Brookings Institution.
- Rangjabr, M. (۲۰۰۳). Israeli Threats Against the National Security of the Islamic Republic of Iran. Islamic Revolution Thought. 2(6), 233-252. (in persian)
- Rezaei, M. (2005). Iran Regional, Tehran: Armed Forces Geographical Organization Publications. (in persian)
- Rumi, F. (2023). Iran and Neighboring Countries, Tehran: Qoms. (in persian)
- Rubin, B. (2014). Iran: The Rise of a Regional Power. translated by Mohsen Shahmohammadi, Tehran: Scientific and Cultural Publications. (in persian).
- Spyknan, nichoas, j. (۱۹٤٤). The Geography Of Peace, newyork:harcourt, barce

- Shenna, J. C. (2010). The Case Against the Case Against Iran: Regionalism as the West's Last Frontier The Middle East Institute Journal, 64(3), 341-363.
- Sardashti F. & Ahmadi H. (2016). The Surrounding Regions of Iran and the Regionalism in Foreign Policy of Islamic Republic of Iran. Journal of Politics and Law, 9(2), 125–137. https://doi.org/10.5539/jpl.v9n2.
- Taheri, E. & Ghafouri, A. (2019). The Islamic Republic of Iran and the Discourse of Islamic Regionalism with a Network Approach in the Middle East. Quarterly Journal of Middle East Studies, 27(2), 3-74. (in persian).
- Talebi, A. and Zakarian, M. (2015). Extremist Salafi Islam and the Formation of New Regionalism in the Middle East; The Islamic Revolution of Iran and the Process of New Regionalism. Quarterly Journal of the Islamic Revolution Approach. 9(32), 65-84. (in persian)
- Turak, N. (2017). Saudi Arabia has become an irrational actor in the Middle East, says analyst. https://www.cnbc.com/2017/11/23/saudi-arabia-has-become-an-irrational-actor-in-themiddle-east-says-analyst.html
- Yavuz, M. H. (2023). Nostalgia For Empire: The Politics Of Neo-Ottomanism. translated by rahmat hajimineh and mohsen yousefi, tehran: chpakhah. (in persian)
- Vathiq, M. & Ahmadi, A. (2014). Umm al-Qura and the Thought of Regionalism. Defense Policy Quarterly, 22(86), 9-28.
- Yaghoubi, S. (2008). Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran during the Constructive Era. Tehran: Islamic Revolution Documents Center. (in persian), 46–86. New York: Columbia University Press.